

La Vall d'Uixó
*en el temps de la lloctinència
de l'infant Martí*

(1372 – 1396)

Edició a cura de
Rosa M. Gregori Roig

VNIVERSITAT
E VALÈNCIA

2019

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

© Rosa M. Gregori Roig, 2019

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2019

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

Antoni Josep Cavanilles i Tomás López Enguídanos,
Vista del valle de Uxó (1795), gravat calcogràfic
en *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura,*
población y frutos del Reyno de Valencia.

Correcció: Pau Viciano

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN: 978-84-9134-420-9

Dipòsit legal: V-1165-2019

Impressió: Guada Impressors, SL

*A la meua mare, Leo,
per tantes coses, en especial,
ara i ací per sembrar
l'estima pel nostre poble*

Introducció

Les torres de guaita, el castell, el traçat urbà del casc antic del poble, els enterraments, l'obra en ceràmica o d'altres elements materials que l'arqueologia ha exhumat i continua rescatant, són les poques petjades o monuments incòlumes en què podem reconèixer l'existència de l'aljama musulmana d'Uixó. Historiar la Vall del darrer quart del segle XIV significa, doncs, descobrir els indicis que sobre aquells mudèjars perduren en els arxius. La memòria pròpia d'aquells poblaments medievals desaparegué en ser expulsats els moriscs al segle XVII. Privats dels documents generats per aquells encara mudèjars vellers, hem de reconstruir la seua realitat històrica mitjançant els pocs i dispersos testimonis en llengua àrab que ens han pervingut, i els nombrosos documents coetanis que han subsistit, majoritàriament en llengua llatina o vernacle, els quals ens aporten, però, la percepció de l'administració cristiana sobre aquella aljama sarraïna.¹

El present diplomatari focalitza l'atenció sobre l'aljama d'Uixó sota el domini senyorial de l'infant Martí d'Aragó, futur Martí I l'Humà, i la seua esposa

¶¹ Els documents àrabs conservats en els arxius històrics actuals d'arreu de l'antiga Corona d'Aragó són identificats i catalogats individualment, per la seua singularitat i excepcionalitat. Vegeu la col·lecció de documents àrabs de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (a partir d'ara: ACA) o el treball de recuperació de testimonis en llengua àrab dut a terme per Ana Labarta i Carme Barceló, citades a la bibliografia final. L'edició dels documents que ací presentem ens planteja el problema de la transcripció literal dels noms propis hispanoàrabs o islàmics copiats per escriptors avesats i formats en llengua llatina o vulgar. Com apunta Ana Labarta, cada mot havia estat un element codificat inicialment en el sistema àrab i que, transmès oral-

ment, era tornat a codificar per una altra persona en el sistema llatí. El que contemplem és, per tant, la interpretació segons la fonologia catalana d'un nom propi pronunciat en una altra llengua, l'àrab hispànic, a la qual no s'adapten gens bé els grafemes llatins; uns sons que, a més, els escriptors, desconexors de la llengua àrab, tampoc no distingien correctament. Com a conseqüència, són constants les vacil·lacions, reflectides en les múltiples variants gràfiques donades a un mateix nom o cognom, i en els ratllats o sobreescrits a posteriori. Per reflectir fidelment aquell fenomen, els noms propis hispanoàrabs del diplomatari han estat transcrits seguint literalment l'original, amb totes les seues variants.

la comtessa Maria de Luna, durant els regnats del rei Pere el Cerimoniós i Joan I el Caçador. L'acció jurisdiccional que dugueren a terme els infants en les seues propietats durant aquesta època s'adcrivia a l'administració reial i s'escripturà, en conseqüència, entre els volums corresponents a la lloctinència del rei Joan I dels registres de la Reial Cancelleria de la Corona d'Aragó establerta a Barcelona.

La investigació sobre l'evolució de la comunitat musulmana d'Uixó a través dels documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó no s'havia fet. Aquest arxiu, hereu de l'Arxiu Reial de Barcelona creat l'any 1318, és el principal arxiu reial medieval de tota la Mediterrània. Cal d'acudir-hi, almenys fins a l'entrada en escena dels arxius regnícoles al principi del segle XV, perquè és el custodi de la memòria governativa d'aquells temps. En el Palau Reial Major de Barcelona la monarquia medieval de la Corona d'Aragó diposità els Registres de la Reial Cancelleria. On document darrere document van ser escripturats els privilegis, prerrogatives i provisions emanades del poder reial. N'he extret aquells que expressen, amb molts matisos i profunditat de detall, la història d'Uixó a les darreries del segle XIV. Els registres cancellerescos, base d'aquesta col·lecció documental, ens han pervingut quasi sense cap pèrdua ni dany, gràcies al treball de generacions d'arxiviers. Són una font històrica de magnitud inigualable arreu d'Europa i un tresor cultural grandios.

1

La Casa Reial menciona Uixó ja a la primera de les seues grans cròniques, que dóna notícia dels andalusins del castell i la vall d'Uixó al segle XIII.² Fou el rei en Jaume el Conqueridor qui hi deixà escrita la descripció de la presa o rendició dels sarraïns d'Uixó.³ Tanmateix, en el context de persistents incursions i hostilitats entre cristians i musulmans, els contactes haurien estat anteriors.⁴ La conquesta del Regne de València avançava, i el rei en Jaume acceptava pactes de rendició, perquè es trobava en una posició de força enfront la feblesa i divisió de les aljames sarraïnes. Aquestes proposaven capitulacions a canvi de la tolerància de les seues creences religioses i costums tradicionals.⁵ Dit procediment, repetit arreu del

¶² Vegeu Honori GARCIA I GARCIA, «La gobernación foral deça lo riu d'Uxó», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XIV (1933), p. 426. ¶³ És conegut el passatge descrit en la crònica de Jaume I, vegeu els capítols 249 a 253 del *Llibre dels feits del rei en Jaume*. Edició a cura de Ferran Soldevila; revisió filològica de Jordi Bruguera; revisió històrica de Maria Teresa Ferrer i Mallol, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007, pp. 318-320. ¶⁴ De fet la primera cita cronística d'Uixó és d'un poc abans en la presa d'Almassora, quan el rei comenta que a l'octubre (probablement de l'any

1234, tot i que hi ha discrepàncies entre historiadors) poc després d'una cavalcada a la Ribera del Xúquer, mentre feien embats i guerrejaven en Onda, Nules, Uixó i Almenara, no varen gosar endinsar-se a la serra d'Espadà. Vegeu el capítol 189 del *Llibre dels feits...*, p. 269 i nota 1208. ¶⁵ De les treves i tractats de rendicions en parla Robert I. BURNS a *L'Islam sota els croats. Supervivència colonial en el segle XIII al Regne de València*, València, Eliseu Climent, 1990, vol. 1, pp. 212-227, 266-272, fa referència a les condicions de capitulació pactada entre el rei en Jaume i els sarraïns d'Uixó.

regne, permeté una conquesta sense més gran batalla que la del Puig, per la presa de València. La rendició de la Vall, per tant, no fou una excepció. Els missatgers de l'aljama i vells d'Uixó es presentaren davant del rei en la Quaresma (dimecres de cendra, 17 de febrer) de 1238, mentre el monarca era a Almenara, ja ocupada. Segons explica el sobirà, li comunicaren que

si els volíem fer bé, que ens retien los castells [d'Uixó, Nules i Castro]. (...) E donam-los ovelles e cabres tro a mil cinc-centes, e seixanta vaques, e à vestir a trenta, e donam-los tres rocins. E faem-los cartes de la llur llei que la tinguessen, e de totes llurs costums així con les solien haver en temps de sarraïns, e que ens donassen dretura així con faïen al rei llur. E ells dixeren qui els daria açò; e nós dixem que els ho daríem nós dins tres dies e que no ens leixassen de retre los castells, que nós prometíem que així els ho atendríem. E ells cregueren-nos-en. E no havia ab nós sinó Don Lladró e nou cavallers. E dixeren-nos los sarraïns que ens acostàssem al castell, e retien-lo'ns.⁶

A partir de les capitulacions i acords signats i confirmats a la carta pobla de 1250, Uixó esdevingué una més de les aljames pertanyents al Patrimoni Reial. Com les altres, gaudia d'una relativa autonomia organitzativa a nivell intern, però els seus membres i béns eren considerats jurídicament meres propietats del reial patrimoni, que la Corona tutelava a través del seu oficial patrimonial superior, el batlle general del regne, al qual restaven totes plenament sotmeses.⁷ Ell era el seu jutge privatiu, i el protector dels moros de reialenc davant l'hostilitat latent dels repobladors cristians, que esclataria dramàticament en l'assalt a la moreria de València del 1455. La mateixa condició aparentment denigrant de «propietat del rei» esdevenia així l'únic factor que els atorgava una certa protecció davant de les transgressions d'altres oficials reials, o dels abusos dels seus senyors laics i eclesiàstics, quan les aljames havien estat cedides o venudes per la Corona com a aljames de senyoria.

En resum, la salvaguarda dels mudèjars depenia de la voluntat del monarca, plasmada primer en les cartes de poblament signades un segle abans i, posteriorment, en els privilegis reials obtinguts per les aljames a canvi de diners. El rei, amb la carta pobla, havia assegurat als musulmans de la Vall d'Uixó que es respectarien les seues cases, béns, terres i pastures. Com en altres casos semblants, també els havia reconegut el seu culte i pràctica religiosa, i el dret d'administració interna segons la llei islàmica, amb elecció dels seus propis representants i el manteniment de la propietat de mesquites i cementeris. Així mateix, els havia concedit

¶⁶ Les cites estan extretes de l'edició mencionada del *Llibre dels feits*, pp. 318-319. ¶⁷ La institucionalització de la batllia ve descrita a la rúbrica XVIII del Furs: «Batle e la Cort», cfr. *Furs de València*, a cura de Germà Colom i Arcadi Garcia, Barcelona, Barcino, 1970, vol. 1, pp. 162-164. Vegeu Leopoldo PILES ROS, *Estudio documental sobre el Bayle general de Valencia, su autoridad*

y jurisdicción, València, Institució Alfons el Magnànim, 1970, a les pp. 36-48 detalla les àmplies facultats legals del batlle general sobre la comunitat musulmana. Els volums de la batllia custodiats a l'Arxiu del Regne de València testimonien la intervenció directa del batlle general de València en els assumptes dels oficials, alamí i jurats de l'aljama d'Uixó.

una llibertat de moviments que els permetia viatjar a altres territoris peninsulars musulmans, dur els ramats a pasturar i comprar blat fora del terme, o circular amb les seues mercaderies pels mercats més pròxims. A més, havia prohibit als cristians viure-hi sense consentiment previ de la comunitat mudèjar.⁸ Poc més d'un segle després, l'any 1372 (data del primer document que ací transcrivim), l'aljama d'Uixó continuava formant part de la aleshores ja minoria social musulmana del Regne de València, que patia la subjugació i la marginació imposades per una societat cristiana que va anar superposant als acords primitius de les cartes de poblament tota una legislació general discriminatòria.⁹

El present diplomatarí té tres protagonistes: l'aljama d'Uixó, l'infant Martí, secundogènit del rei Pere el Cerimoniós, i la comtessa de Luna, Maria, la seua esposa. Martí va nàixer a Perpinyà el 29 de juliol de 1356.¹⁰ Maria es pensa que ho feu dos anys després, el 1358.¹¹ Les capitulacions matrimonials foren signades el 4 de juliol de 1361; el matrimoni tingué lloc el 13 de juny de 1372.¹² Ens ho descriu Pere el Cerimoniós en la seua crònica: «Més avant fem fer noces al nostre fill menor, l'infant don Martí, ab la filla qui era romasa del comte de Luna, qui era mort temps havia, la qual era romasa heretera de son pare, jatsia lo dit infant e comtessa fossen estat esposats en poquesa».¹³ Probablement, el rei es refereix a la minoria

¶ ⁸ Vegeu Honori GARCIA I GARCIA: «Carta puebla de la Vall de Uxó por don Jaime I en agosto de 1250», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XIII (1932), pp. 168-176; Enric GUINOT, *Cartes de repoblament medieval valencianes*, València, Generalitat Valenciana, 1991, pp. 224-226; Vicent GARCIA EDO, *La carta pobla de 1250 i el dret dels musulmans de la Vall d'Uixó*, Vall d'Uixó, CEV, 2000, pp. 36-47 i 77-84. ¶ ⁹ Les restriccions dels moviments en són una prova. En el diplomatarí es palesa en el cas de Çaat Almacet, moro d'Almacet, que ha de suplicar a l'infant permís per a traslladar-se a viure a la Vall d'Uixó, que li fou concedit (doc. 162 i doc. 209). Veure els permisos i llicències aconseguides per aquests mudèjars d'Uixó estudiats en Rosa Maria GREGORI ROIG, «*Emfranchimus et franchos et immunes facimus vos*»: aproximació a la vida dels mudèjars d'Uixó a través d'uns privilegis de franquesa (segles XIV-XV), *Aigualit: Revista del Centre d'Estudis Vallers*, núm. 15 (2017), pp. 165-211. ¶ ¹⁰ L'infant Martí fou emancipat el 7 d'agost de 1358, cfr. ACA, Reial Cancelleria (a partir d'ara: RC), Registre 1547, f. 5r-5v. Un cop emancipat l'infant queda sota la tutela de la seua mare Elionor de Sicília, per ordre del rei Pere el Cerimoniós, cfr. ACA, RC, Registre 1547, ff. 6r-7r. Vegeu la biografia feta per M. Teresa FERRER I MALLOL, «Martí I

l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina», en Martí l'Humà. *El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona, IEC, 2015, pp. 11-48, especialment per a la infantesa de Martí p. 15, nota 23. ¶ ¹¹ Na Maria era la primogènita del comte de Luna, Lope de Luna, a qui el rei havia premiat, per la seua lluita contra la Unió aragonesa, amb la creació d'aquell comtat (1348) i la governació vitalícia d'Aragó. Vegeu Àurea L. JAVIERRE MUR, *Maria de Luna, reina de Aragó*, Madrid, CSIC, Instituto Jerónimo Zurita, 1942, pp. 8-9. ¶ ¹² Les esposalles foren signades a Saragossa el 1361, ACA, RC, Registre 1547, ff. 38v-43v; i el casament a Barcelona el 1372, ACA, RC, Registre 1554, ff. 32r-36v, editat per A. L. JAVIERRE, *Maria de Luna...*, pp. 182-189. ¶ ¹³ *Crònica de Pere III el Cerimoniós*. Edició a cura de Ferran Soldevila; revisió filològica de Jordi Bruguera; revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallo, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2014, vol. 4, p. 403. El 6 de juliol de 1372 s'escripturà a Barcelona, tant el matrimoni de l'infant Martí amb Maria, comtessa de Luna, com la respectiva concessió del dot per la Casa Reial, que incloïa, entre d'altres, la Serra d'Esllida i la Vall d'Uixó (que comprenia Castro i Alfondegulla), cfr. ACA, RC, Registre 1554, ff. 32r-36r i 36v-38r.

d'edat d'ambdós quan foren casats, perquè certament el comtat de Luna no era poca cosa. Atés el cabdal de rèdits senyorials que es dirigirien cap a la Corona a resultes del matrimoni de Martí amb l'hereva de la família aragonesa més rica de la seua època, és indiscutible que el rei Pere s'esforçà en l'enllaç que faria actuar al seu fill Martí com a titular consort del comtat de Luna. Aquest unit a les altres propietats atorgades, és a dir, el comtat de Besalú (1368),¹⁴ el comtat de Xèrica (1372),¹⁵ el Regne de Sicília (1380),¹⁶ i, ja en regnat del seu germà Joan I, el ducat de Montblanc (1387),¹⁷ convertiren l'infant Martí en un dels senyors feudals més importants de la Corona d'Aragó.¹⁸ Martí fou dotat a més a més de les dignitats de senescal (1369),¹⁹ lloctinent del Regne de València (1378)²⁰ i governador general, lloctinent i capità general del Regne d'Aragó (1387).²¹ Aquesta carrera política, unida als rèdits dels territoris i propietats de què n'era titular, l'erigirien en un dels membres més influents de la Casa reial.

En les cartes que Martí i Maria, criats des de petits a la mateixa cort, s'intercanviaren per afers de govern i disposicions sobre l'administració de les seues senyories destil·la un llenguatge tendre, amb paraules d'estima, bona voluntat i

¶¹⁴ La donació del comtat de Besalú incloïa la vila de Camprodon i el vescomtat de Bas, cfr. ACA, RC, Registre 1547, ff. 91v-92v i també 97r-100v, hem d'agrair a la companyera arxivera Beatriz Canellas l'estudi i totes les informacions i referències documentals relatives als títols de l'infant i posterior rei, Martí. Vegeu també ACA, RC, Registre 1578, ff. 145r-149v i 2026, ff. 7r-10r. ¶¹⁵ ACA, RC, Registre 1554, ff. 21r-24v, 66v-67v i 2102, ff. 5v-8r. ¶¹⁶ ACA, RC, Registre 1554, ff. 53v-55v, 55v-60v, 61r-62r i 109r-111v; i 1557, ff. 2v-4r. ¶¹⁷ ACA, RC, Registre 2102, ff. 12r-15v. ¶¹⁸ Enumerant tan sols les possessions atorgades al Regne de València, Martí posseïa, des dels dos anys Elx, amb el seu port del cap de l'Aljub i Crevillent (8 d'agost de 1358, ACA, RC, Registre 1547, ff. 7v-10v i 11r-13v; puntualitzant la donació anys després el 22 de gener de 1366, cfr. ACA, RC, Registre 2102, ff. 5v-8r). Després vingué el comtat de Xèrica (1372), senyoria formada per l'antiga baronia de Xèrica (Pina, el Toro, Suera, Fanzara, Veo i Eslida). A les quals el rei uní Xelva, Altura, les Alcubles, Gaibiel, el castell i vall d'Uixó (inclosa l'alqueria d'Alfondeguilla, s'adjuntarien Viver i Caudiel, un cop redimides l'any 1377, amb els rèdits del comtat de Besalú). I agregant-se l'heretat de sa mare, Elionor de Sicília (Alcoi, Llíria, Gorga i les valls de Seta i Travadell) i Penàguila, es conformà definitivament un patrimoni digne d'un infant del Casal reial. Rescabalant-lo dels diversos comtats

que el rei intentà erigir al seu favor, sense èxit. Que foren els de Morella (1357-1366), que incloïa les seues aldees, Borriana i Suera a Aragó; el de la Plana (1368), que neix d'un heretament anterior fallit: el comtat d'Uixó (1356-1367: format per possessions a Aragó, Catalunya i a València pel castell i vall d'Uixó, Borriana, Castelló de Borriana, Vila-real i Nules), el nou comtat, dit de la Plana, incloïa Castelló, Vila-real, el castell i vall d'Uixó, drets i castell de Nules, Borriol, Onda, Artana, Betxí, Xilxes i Moncofa. La resistència i avalots de castellanencs i vila-realencs per no perdre la senyoria reial, comportà que no és consolidés el comtat de la Plana, i finalment, el rei atorgà al primogènit Joan, Vila-real, el castell i vall d'Uixó i els drets reials de Nules, permutant-los per uns territoris a Catalunya constituïts com a comtat de Besalú (1368-1377) a favor de l'infant Martí, com ja hem esmentat. Vegeu M. T. FERRER I MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei...», pp. 16-23. ¶¹⁹ ACA, RC, Registre 1547, ff. 103r-106r. ¶²⁰ ACA, RC, Registre 1263, ff. 3v i 4r. ¶²¹ L'onze de maig Joan I el nomenà governador, cfr. ACA, RC, Registre 2102, ff. 15v-16v, i Registre 2026, ff. 19v-20v, tot augmentant les seues atribucions jurisdiccionals el 9 d'octubre de 1389, cfr. ACA, RC, Registre 2102, ff. 27v-28v i 2026, ff. 37r-38r. I el 6 de juliol lloctinent, cfr. ACA, RC, Registre 2102, ff. 16v-17v i 17v-18r; igualment ACA, RC, Registre 2026, ff. 20v-21v i 22r-v.

benaurances: «Comtessa. Reebuda vostra carta vos responem que nós som ben sans e en bona disposició de nostra persona, Déus mercè, e havem haüt gran plaer com havem sabuda vostra bona sanitat e de nostres fills, pregant-vos affectuosament que ns en certifiquets per vostres lletres com pus sovén porets» (doc. 106). L'infant Martí confiava plenament en Maria de Luna. La nomenà procuradora general per administrar i governar els ducat, comtat, marquesat i totes i cadascun dels seus béns (doc. 269), mentre ell es traslladava a Sicília, el gener de 1392, com administrador d'aquell regne en nom del seu fill, Martí el Jove.

De Maria es lloa la seua capacitat de govern,²² atesa la cautela i bona administració del seu heretatge. De les propietats del comtat de Luna corresponents al Regne de València, destaquem la senyoria de Sogorb. Esdevingué el centre d'operacions de la família Luna sobre les seues possessions en el regne,²³ incloses la Vall d'Almonesir, Benaguasil, la Pobla de Vallbona i Paterna.²⁴ En el testament de Lope de Luna es disposava que s'havia de preservar la independència i totalitat del comtat.²⁵ El matrimoni de la seua hereva forjà un patrimoni econòmic feudal ingent; en una sola casa es fonien els territoris pertanyents als llinatges de la casa reial d'Aragó i de la casa Luna. L'administració domèstica del seu extens patrimoni familiar passà així de senyorial a reial, i permeté finançar els projectes bèl·lics i expansionistes de la Corona.²⁶ La mort precoç de Maria, l'any 1407,²⁷ deixà l'usdefruit de tots els seus bens al seu espòs, i l'herència universal al seu fill, Martí de

¶²² Una selecció de cites cronístiques sobre el rei Martí en M. Teresa FERRER I MALLOL, «El rei Martí i el seu regnat a través de textos de cròniques», en *Martí l'Humà: el darrer rei...*, pp. 901-962. ¶²³ Vegeu Honori GARCIA I GARCIA, *Los orígenes del ducado de Segorbe*, Castelló, Sociedad Castellonense de Cultura, 1933, p. 17, nota 1. ¶²⁴ Vegeu el document de les esposalles datades el 4 de juliol de 1361 i el de casament registrat el 7 de juliol de 1372, a més de dos documents datats el 6 de juliol de 1372, sobre el dot atorgat a na Maria, cfr. ACA, RC, Registre 1554, ff. 36v-38r i l'assignació de la seua cambra, Registre 1554, ff. 38v-41r. Sobre l'extensíssima base feudal patrimonial dels infants pactada des del 1361 al 1372 vegeu Francisco Javier CERVANTES PERIS, *La herencia de María de Luna. Una empresa feudal en el tardomedievo valenciano*, Sogorb, Ayuntamiento de Segorbe, 1998, pp. 27-33. La relació dels llocs que comprenia herència aragonesa del Comtat de Luna, cfr. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, volums, sèrie general, 2650, 2651 i 2652. ¶²⁵ Cfr. Núria SILLERES, *Maria de Luna. Poder, piedad y patronazgo de una reina bajomedieval*, Saragossa, Institución Fernando el

Católico, 2012, pp. 32-33; extractes del testament foren transcrits per J. CERVANTES PERIS, *La herencia de María de Luna...*, pp. 41-42 i 277-280. ¶²⁶ Una anàlisi de l'administració comptable del patrimoni senyorial dels infants de la seua tresoreria i dispensaria a: A. L. JAVIERRE, *Maria de Luna, reina...*, pp. 166-168; Salvador CLARAMUNT, «Un pliego de cuentas de María de Luna conservado en el Archivo de la Basílica del Pino de Barcelona», en *la España Medieval: Estudios dedicados al profesor don Julio González González*, Madrid, Universidad Complutense, 1980, pp. 75-88; Juan F. UTRILLA, «Un libro de cuentas del infante aragonés Martín conservado en el Archivo de la Corona de Aragón», *Aragón en la Edad Media*, 5 (1983), pp. 167-206; José Luis ARGUDO PÉRIZ et al. *El señorío jurisdiccional de María de Luna. Un «registro de cartas» de 1409*, Saragossa, Instituto Fernando el Católico, 1988. I, més recentment, l'obra de F. J. CERVANTES PERIS, *La herencia de María de Luna...* ¶²⁷ Mor a Vila-real a les acaballes de l'any 1407, vegeu Daniel GIRONA LLAGOSTERA, *La darrera malaltia de la Reyna Maria de Luna (1407)*, Barcelona, 1922.

Sicília. En morir tots dos, acabaren retornant a la Corona.²⁸ Aquest és la principal raó per la qual un gran nombre dels documents que correspondrien a les senyories valencianes dels infants els trobem a la Reial Cancelleria.

2

Qualsevol que siga l'objecte d'una investigació sobre l'època medieval i moderna a la Corona d'Aragó, deuria recórrer als registres de la seua Cancelleria. L'engranatge administratiu es trobava a la fi del segle XIV, període que ens ocupa, plenament consolidat. Tenia més d'un segle d'experiència. Des de mitjan segle XIII, amb la influència de les pràctiques notariales, el desenvolupament del *ius commune* i la generalització de l'ús del paper com a matèria escriptòria, la Corona d'Aragó havia anat desenvolupant un eficaç aparell burocràtic. La codificació del seu funcionament a partir de la promulgació de les *Ordinacions de la casa i cort* de Pere el Cerimoniós (1344) estructurà les pràctiques consuetudinàries de registració dels documents. Es diversificaren els manaments i privilegis regis expedits, i es va desenvolupar una cúria de funcionaris cada vegada més especialitzats en les diverses tasques que implicava l'expedició de la documentació reial. El canceller i el vicecanceller n'ostentaven la presidència. El regent i el protonotari o guarda-segells comandaven una veritable host de secretaris, escrivans de manament, escrivans de registre, *selladors*, *calfador* de cera, *peticionarii*, verguers i correus. El nomenament d'un arxiver o *tinent les claus de l'Arxiu Reial* (el primer recaigué en l'escrivà Pere Perseia en l'any 1346) culminà aquest període de reglamentació de la Cancelleria durant el regnat del rei Pere el Cerimoniós, pare de l'infant Martí.²⁹

El sistema registral, per tant, era una eficient pràctica oficinesca de llarga memòria que s'havia anat adaptant i evolucionant amb les necessitats estratègiques de la monarquia, la qual, al seu torn, anava transformant la seua organització política, mentre s'expandia per la península i la ribera mediterrània. La tradició administrativa que regia la Cancelleria determinava que cada document emès pel monarca o pels seus lloctinents, era transcrit íntegrament. Només es feia excepció amb la intitولació reial (abreviades amb un etc.) i les fórmules burocràtiques, en el cas dels nomenaments de notaris. Els documents es copiaven en ordre més o menys cronològic, sobre quaderns que després s'unien i relligaven en un volum o registre, que es classificava segons la naturalesa jurídica, matèria o correspondència territorial.

¶ ²⁸ Á. L. JAVIERRE, *Maria de Luna...*, p. 174.

¶ ²⁹ Francisco SEVILLANO COLOM, «Apuntes para el estudio de la Cancillería de Pedro IV el Ceremonioso», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XX (1950), pp. 137-229; Josep

TRENCHS i A. M. ARAGÓ, «Las cancellerías de la Corona de Aragón desde Jaime I a la muerte de Juan II», dins *Folia Parisiensia 1*, Saragossa, Institución Fernando el Católico-CSIC, 1983.

Des d'un punt de vista de la diplomàtica, els procediments administratius eren pautats i sistemàtics, i les característiques formals de la redacció de cada registre són constants, tot i que involucraven diversos escrivans i oficials i, per tant, hi ha diverses cal·ligrafies.³⁰ Malgrat les diverses fases de comprovació i correcció jeràrquicament establertes, la registració mantingué un format codicològic uniforme al llarg del temps, definit per unes característiques diplomàtiques pràcticament invariables: volums escrits en foli —entre 150 a 200 per volum— classificats coetàniament segons l'autoritat de la qual emana el document, distingint sempre els expedits pel rei dels expedits pels lloctinents. Només després la classificació atén al contingut i, si escau, a l'àmbit geogràfic. Cadascun dels volums registrals conté un centenar llarg de documents de mitjana, tot i que poden superar amb escreix aquesta quantitat els volums de majors dimensions, que són molt habituals.

Els registres reials de la Casa de Barcelona reunien indistintament els documents relatius a tots els estats que componien la Corona d'Aragó, encara que a partir del segle XIV es van iniciar sèries especials per als territoris recentment incorporats a la Corona: *Maioricarum*, *Sardiniae* i després *Siciliae*. No existeixen, per tant, registres específics dels regnes d'Aragó, de València, ni del Principat de Catalunya. Els documents d'aquests territoris eren registrats conjuntament a les sèries generals dels registres: *Gratiarum* (concessions gracioses i privilegis), *Commune* (documents de justícia a petició de part), *Curiae* (documents governatius expedits d'ofici per la cort) o *Pecuniaie* (documents relatius a cartes de pagament, ordre al tresorer o al mestre racional referents a despeses i assignacions). Al costat d'aquestes apareixen altres sèries com *Sententiarium* (sentències de causes vistes davant la Reial Audiència), *Guerre* (amb manaments relatius a preparació d'accions de guerra), *Diversorum* (que contenen ordinacions, pragmàtiques, concòrdies i llicències), a més a més dels *Thesaurii*, *Solutionum*, *Notariorum*, *Officialium*, *Proprium*, *Itinerum* o *Exercituum*.³¹ Als registres de la Cancelleria s'afegien els que registraven els documents expedits directament pels secretaris reials o registres de *Sigilli Secreti*.

El present diplomatarí correspon tant als registres de documents expedits en nom de l'infant Martí en qualitat de governador general del seu germà el rei Joan I, com als registres relatius a documents propis de l'infant Martí, comte de Xèrica i comte consort de Luna des de 1372, que junt als registres de seua muller Maria de Luna, comtessa titular de Luna i senyora de Sogorb, s'ubiquen actualment en la sèrie de registres de la lloctinència del rei Joan, que es va iniciar arran del matrimoni de Martí i Maria.³² L'activitat burocràtica i governativa dels infants

¶³⁰ Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA i Milagros CÁRCCEL ORTÍ, «La Corona de Aragón: documentación real. Tipología (siglos XIII-XIV)», en *Diplomatique Royale du Moyen-Âge XIII-XIVe siècles. Actes du colloque*, Porto, Faculdade de Letras, 1996, pp. 273-297. ¶³¹ Beatriz CANELLAS i Alberto TORRA, *Los registros de la cancelleria de Al-*

fonso el Magnánimo, Madrid, 2000. ¶³² Antonio M. ARAGÓ CABAÑAS, «La escribanía de Juan I», en *La Corona de Aragón en el siglo XIV. Congreso de Historia de la Corona de Aragón (8. 1967. Valencia)*. València, [s. n.], 1973, vol. 2, pp. 269-293; M. Teresa FERRER I MALLOL, «El Consell reial durant el regnat de Martí l'Humà», en *XV Congreso*

durant la seua lloctinència s'hi barreja amb l'exercici de la jurisdicció senyorial de les seues propietats. Així, per exemple els registres que contenen els documents de l'infant Martí, duc de Montblanc, governador i capità general de Joan I, expedits pel seu secretari Ramon de Comes, que són registres propis de l'exercici de la jurisdicció territorial de la lloctinència, també contenen els actes com a senyors privatis del seu patrimoni familiar. Estem al davant, de la memòria escrita d'una senyoria inserida dins la memòria escrita d'una lloctinència reial i, en conseqüència, localitzada i custodiada en la Reial Cancelleria de la Corona. O el que és el mateix, en ser els detentors d'Uixó els infants, es custodien els seus documents senyorials particulars de l'antic comtat de Luna en els arxius reials, entre els documents propis de la cambra règia de l'infant Martí i de la infanta Maria.³³

La col·lecció documental que s'ha compilat és el resultat, doncs, d'una recerca directa en aquests registres cancellerescos acabats de descriure. La investigació en aquests volums és, per definició, inabastable. No només per la seua magnitud (hi ha més de 6.000 registres molt ben conservats), sinó també per la seua dispersió (els documents d'Uixó, com qualsevol altre topònim que pretenguem cercar, estan repartits arreu). Hi ha recursos arxivístics que conformen una primera aproximació al cabal informatiu dels registres. Són els inventaris o memorials que els arxivers han anat configurant des dels primers temps de l'Arxiu Reial. Tanmateix, no es tracta d'índexs o catàlegs que responguen a un buidat complet de tots els registres, ni de tots els documents que aquests recullen.³⁴ En conseqüència, el mètode d'investigació emprat en la configuració d'aquest diplomatarí és evident: ja que l'objecte d'estudi era Uixó és aquest el topònim que, en les seues diverses formes gràfiques i variants lingüístiques, he cercat amb una lectura detinguda i atenta entre els tots i cadascun dels folis de registres cancellerescos que, de l'època de la lloctinència de l'infant Martí i la seua esposa Maria de Luna, són custodiats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

La col·lecció documental arriba als 297 documents, un nombre important de documents per a un període de només vint-i-cinc anys, de 1372 a 1396.³⁵

de Historia de la Corona de Aragón, Saragossa, Departamento de Educación y Cultura, 1996, tom I, vol. 2, pp. 173-190 i Milagros CÁRCEL ORTÍ i Vicent PONS ALÓS, «La Cancillería de Martín el Humano a través de los Registros *Notariorum* (1396-1410)», en *SCRIPTA, Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 6 (2015), pp. 1-23. Treballs que inclouen la nòmina del personal funcionari de la Cancelleria i càrrecs de la cort. ¶³³ Per descomptat, l'arxiu senyorial de l'antic comtat de Luna, es completa i reconstrueix amb els documents que ara es custodien a l'Arxiu del Regne de València. ¶³⁴ Jaume RIERA I SANS, *Catálogo de memoriales e inventarios del Archivo de la Corona de Aragón (siglos XIV-XIX)*, Madrid, Minis-

terio de Cultura, 1999 i Rafel CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La Brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona. Pere Benet (1601)*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1999. ¶³⁵ De fet considere que hi deu haver milers de documents referents als afers, gents i institucions d'Uixó registrats al llarg dels quasi cinc segles d'activitat administrativa de l'Arxiu Reial de Barcelona. A partir del 1419, per una petició de les Corts valencianes, es disposa el registre dels actes referits a València de forma independent, encara que seguint les sèries habituals, abans descrites, tot ordenant-se que romangueren ubicades a l'Arxiu Reial de València. Aquesta descentralització accentua el caràcter politerritorial de la Corona catalanoaragonesa i eixampla el

Tampoc no és, però, extraordinari, si pensem que la Cancelleria reial portava enregistrant metòdicament els documents que eren expedits per la Corona des dels temps de Jaume I.³⁶ Així, en poc més d'un quart de segle la relació de la Vall d'Uixó amb la Casa Reial dona aquest resultat de fonts arxivístiques inèdites, a les quals encara caldria afegir les corresponents als registres cancellerescos del pare de l'infant, Pere el Cerimoniós, des de l'any 1372 fins al seu traspàs en 1387; i els de Joan I el Caçador, l'Amador de la gentilesa o el Descurat, des de llavors fins a la seua mort accidental l'any 1396. Aquesta va sorprendre el seu germà Martí a l'illa de Sicília regent el regne del seu fill Martí el Jove i la seua nora Maria de Sicília. La seua esposa, Maria de Luna, havia romàs com a lloctinent general del seus béns, propietats i territoris a Barcelona, i va treballar per la successió en favor del seu marit, el ja rei Martí I, fins que aquest tornés de l'illa cap a la Cort en Barcelona, l'any 1397. Ha finalitzat la lloctinència, a les darreries de l'any 1396, moment de concloure aquesta col·lecció documental, comença el regnat de Martí l'Humà, darrer rei de la dinastia del Casal de Barcelona.

3

L'objectiu d'un diplomatarí és proporcionar materials desconeguts que permeten tractar amb minuciositat i detall el passat, tot refent algun camí traçat i superant les generalitzacions transmises per una historiografia poc avesada a creuar les portes d'un arxiu. Un d'aquests llocs comuns ha estat la identificació dels senyors d'Uixó. La lectura dels documents transcrits en el diplomatarí il·lustra que la senyorialització d'un territori pertanyent al patrimoni reial té molts vessants, incidències, derivacions jurídiques i contratemps que compliquen la percepció d'una seqüència lineal de senyors que han posseït successivament els poblats d'Uixó. La bibliografia publicada en poques ocasions ha seguit la font arxivística que millor estructurarà la nòmina de tenidors d'Uixó: el *Liber Patrimonii Regii Valentiae*. Aquest inventari de la segona meitat del segle XVI és el resultat del treball d'uns arxivers reials empesos per una monarquia en greu crisi financera, raó per la qual necessitava rescatar del seu patrimoni fins al darrer dobló.³⁷ La recerca va ser, per tant, exhaustiva, i va tenir present documentació desapareguda posteriorment.

particularisme del territori valencià amb la construcció a partir d'aleshores d'una maquinària de gestió governativa pròpia, al voltant de les Corts i de la regència del virrei a València. Vegeu Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, «El Archivo Real y General del Reino de Valencia», *Cuadernos de Historia Moderna*, 17 (1996), pp. 175-192. ¶³⁶ Vegeu Alberto TORRA, «Los registros de la Cancillería de Jaime I», en M. Teresa FERRER I MALLOL (ed.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del*

naixement de Jaume I, Barcelona, IEC, 2011-2013, vol. 1, pp. 211-229. ¶³⁷ Memorial antic de l'Arxiu encara hui d'obligada consulta ja que classifica pels topònims i ordena cronològicament milers de referències documentals rastrejades en les sèries de registres de la Reial Cancelleria i de volums de la batllia general i del mestre racional, relatives a totes les alienacions fetes del reial patrimoni, mitjançant vendes, cartes de gràcia, empenyoraments, infeudacions, concessions, donacions per diners o

Part de la documentació transcrita en el present diplomatarí fa referència al procés de senyorialització del poble de la Vall, per tant, s'ha de contextualitzar la seqüència completa de donacions, cessions temporals, vendes i empenyaments que van afectar la Vall d'Uixó, i que ací s'exposa a través del «Llibre del patrimoni reial» intentant resumir la seqüència d'aquells moments d'alienació i de recuperació del territori valler per part de la Corona a través dels anys.

El dret de conquesta oferia al rei el domini jurisdiccional sobre terres i gents (*dominus rerum* segons el dret comú romà). Podia disposar-ne patrimonialment o donar-los als súbdits lleials com a recompensa dels serveis prestats. En aquest darrer cas, el rei, en l'exercici de la seua potestat, sempre podia retornar-los a la Corona a canvi d'una compensació apropiada. Per tant, és molt rellevant atendre a la subrogació de la jurisdicció reial mitjançant les senyories, perquè condicionaven la realitat legal, social i econòmica de les poblacions valencianes en mans cristianes.³⁸ Amb aquesta capacitat de la Corona per a regir les poblacions sarraïnes conquerides feia temps, configurà el rei Pere els dominis necessaris per dotar patrimonialment el seu secundogènit, Martí. El rei Pere el Cerimoniós comprà l'any 1337, al seu oncle l'infant Pere d'Aragó, comte d'Empúries, la Vall d'Uixó per 40.000 sous moneda jaquesa.³⁹ El 10 de febrer de 1345, es registrà la venda de la Vall d'Uixó feta per Ramon de Boil a la reina Elionor per 368.000 sous.⁴⁰ El rei establí el 24 de març de 1354 que la possessió de Vila-real i Uixó, concedida a les seues filles Constança i Joana, retornaria al patrimoni de la Corona, una vegada haguessen contret matrimoni.⁴¹ Pocs dies després, el 28 de març de 1354, el rei venia Alфонdeguilla a Blas Fernández de Heredia, per un preu de 36.000 sous. El rei l'havia confiscat abans a Ponç de Soler, i pretenia entregar-la a les seues filles Constança i Joana. Les càrregues importants d'un gran nombre de creditors que la gravaven, va fer, però, que el rei es decidís a vendre-la per a satisfer aquells

permutes per franqueses; amb el que fou un intent de recuperar drets i rèdits per a la Corona o una mena de capbrevació del patrimoni reial a la Corona d'Aragó. Mentre que el corresponent al Principat de Catalunya, roman inèdit, s'ha editat *El patrimonio real en Aragón durante la Edad Media. Índice de los documentos consignados en el Liber Patrimonii Regii Aragoniae del Archivo de la Corona de Aragón*, Saragossa, Anubar, 1986 per Anastasio SINUÉS RUIZ i el *Liber Patrimonii Regii Valentiae* (a partir d'ara *LPRV*), València, Publicacions de la Universitat de València, 2006, editat per Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. Vegeu també l'article de J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, «Un interessant índex històric de pobles valencians», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XVI (1935), pp. 198-208 i 296-301. ¶³⁸ Vegeu Honori GARCIA I GARCIA, *Estado económico social de los vasallos en la*

gobernación foral de Castellón, Vic, Imp. Ausetana, 1943, pp. 16-17. ¶³⁹ Segons consta en els llibres ordinaris de la Tresoreria Reial de l'oficina del mestre racional compilats per Pere Jordà d'Urries, tresorer general, cfr. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, volum 312, f. 29r. La compra del castell i la Vall d'Uixó entre el rei Pere i el seu oncle, fou fraccionada en diverses pagues fins arribar a la quantitat dita, aquests càrrecs estan als volums del mestre racional, cfr. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, volum 311, f. 18r, *LPRV* núm. 2890, p. 562 i ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, volum 312, f. 29r. *LPRV* núm. 2889, p. 562. ¶⁴⁰ ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, volum 456, [volum molt deteriorat]. *LPRV* núm. 2891, p. 562. ¶⁴¹ ACA, RC, Registre 1540, f. 38v. *LPRV* núm. 2867, p. 558. *LPRV* núm. 2892, p. 562.

deutes.⁴² Per això, el 31 d'agost de 1360, Gilabert de Centelles encara reconeixia deure al rei Pere 8.500 lliures de les 22.500 en què el rei li ha venut el castell i la vall d'Uixó i l'alqueria d'Alfondeguilla, la qual havia estat prèviament redimida per la família dels Cruilles, que havia sabut aprofitar l'empenyorament que n'havia fet Blas Fernández de Heredia.⁴³

El rei Pere, per un document datat el 22 de gener de 1386 (doc. 100) ratificà les donacions vitalícies fetes a favor del seu fill l'infant Martí: Camarasa i altres llocs erigits en marquesat a Catalunya (Barcelona, el 22 de gener de 1358); Elx, amb el seu port, i Crevillent (Girona, 8 d'agost de 1358); i la baronia de Xèrica, junt a Uixó i Alfondeguilla (Barcelona, 6 de juliol de 1372). A la mort de l'infant, totes haurien de retornar al patrimoni reial (doc. 1).⁴⁴

Poc va durar, però, l'alegria de l'infant Martí. El 12 d'octubre d'aquell mateix any de 1386, el rei Pere va ordenar al portantveus del governador de València que segrestés les possessions de l'infant Martí. El 17 d'octubre de 1390 el seu germà, Joan I, reiterava l'ordre de segrest sobre les propietats de Vall d'Uixó, Serra d'Eslida, Fanzara, Suera, Caudiel, el Toro i Novalitxes. Totes elles havien estat empenyorades com a garantia dels préstecs fets a la Corona als banquers catalans Pasqual i Esquerit, i en no poder retornar els diners calia cedir les penyores als creditors.⁴⁵ Dos anys més tard, el 15 de gener de 1392, aprovava les vendes fetes pel seu germà Martí dels drets sobre el marquesat de Camarasa, Llúria, Uixó, Eslida, vall de Seta i Penàguila o del dret de lluïció o lluïisme d'aquells llocs. Recuperada part del seu patrimoni, l'infant Martí, al seu torn, transmeté la possessió a la seua esposa, Maria de Luna, del marquesat de Camarasa, Llúria, serra d'Eslida, Vall d'Uixó, Vall de Seta i la vila de Penàguila en el Regne de València, el 30 de gener de 1392 (doc. 260).⁴⁶ Posteriorment, els ja reis de la Corona d'Aragó, Martí I i Maria, van expedir nombrosos documents que recollien els capítols i sindicats acordats amb l'aljama d'Uixó (conjuntament amb d'altres viles i ciutats) per a la redempció dels censos.⁴⁷ Finalment, el 16 de juny de 1417, el rei Alfons el

¶⁴² ACA, RC, Registre 1540, ff. 81v-82v. *LPRV* núm. 66, p. 52. Vegeu l'època i el document de venda en el mateix registre, ff. 72v-73r i 81v-82v, respectivament. *LPRV* núms. 67 i 68, p. 52. ¶⁴³ ACA, RC, Pergamins de Pere III, núm. 2238. *LPRV* núm. 2893, p. 562. Citat per Honori GARCIA I GARCIA, *Notas para la historia de Vall de Uxó, Castelló, Ajuntament de Castelló*, 1982, pp. 57-58. El tresorer reial Bernat d'Olzinelles, registrà l'entrega d'una part d'aquests diners deguts al rei per part de Pere Gilabert, qui segons consta comprà el castell d'Uixó per 450.000 sous. ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, volum 345, f. 57r. *LPRV*, núm. 2894, p. 562, nota 322; i l'executòria d'aquesta venda al ACA, RC, Registre 1072,

f. 165. *LPRV*, núm. 2895, p. 563. ¶⁴⁴ ACA, RC, Registre 2026, ff. 7r-10r. *LPRV* núm. 1302, pp. 270-271. *LPRV* núm. 2899, p. 563. ¶⁴⁵ ACA, RC, Registre 2026, ff. 48v-49v. *LPRV* núm. 2900, p. 563. ¶⁴⁶ ACA, RC, Registre 2026, ff. 76v-78r i ACA, RC, Pergamins de Joan I, núm. 323. *LPRV* núm. 1587-1588, p. 322; *LPRV* núm. 2898, p. 563. ¶⁴⁷ Cfr. ACA, RC, Registre 2297, ff. 12v-17r, 1403, juny, 30; ACA, Reial Patrimoni, Batllia General, núm. 826, 1405, juny, 30; ACA, RC, Registre 2297, ff. 99v-103r, 1407, maig, 6; ACA, RC, Registre 2205, ff. 169r-170r, 1408, setembre, 25; ACA, RC, Registre 2297, ff. 97v-98r, 1408, desembre, 10; ACA, RC, Registre 2297, f. 112v, 1409, gener, 6; ACA, RC, Registre 2297,

Magnànim va incorporar a la Corona el castell i vall d'Uixó, amb el seus termes i alqueries (citant l'Alcúdia, Benigafull, Zeneta, Benissahat, Benigasló, Alфонdegui-lla i les Alquerioles) amb tota la seva jurisdicció, i en va prohibir la infeudació.⁴⁸

En definitiva, el que ens permet constatar el *Liber Patrimonii Regii Valentiae* és que van ser els familiars directes del rei els titulars de la senyoria d'Uixó. Només excepcionalment va passar als nobles i ciutadans posicionats al voltant del servei reial, ja fos per deutes o compensació a treballs prestats.⁴⁹

4

El 9 de gener de 1382, l'infant Martí estigué a la Vall d'Uixó.⁵⁰ Havia estat tot el desembre a Saragossa i anava de camí a València via Sogorb. Almenys un dia restà a la Vall d'Uixó. El periple de l'infant pels seus dominis, junt als oficials de la seua cort i els domèstics corresponents, degué representar el contacte i comunicació personal de les autoritats de l'aljama d'Uixó amb el seu senyor natural. El document datat a Uixó no es refereix, en tot cas, a cap assumpte local. No podem saber, doncs, en quins termes es dirigí la comunitat mudèjar local a l'infant. Nogensmenys, de la lectura dels documents del diplomatarí s'extreu que l'acció de govern que exercí en el domini d'Uixó tractava de protegir els seus habitants sarraïns.⁵¹ Les aljames eren un punt d'atenció especial de la Casa reial. La defensa de les seues immunitats i dels privilegis concedits, i la intercessió generalment favorable en els conflictes que els poguessen afectar, venia directament determinada per les rendes ordinàries i extraordinàries que en recollia la Corona.

f. 116r, 1409, març, 20; ACA, RC, Registre 2225, ff. 50v-54r, 1409, maig, 22; ACA, RC, Registre 2208, ff. 96v-97v, 1410, abril, 16 (*LPRV* núm. 95, p. 60, núm. 97-98, p. 61, núm. 105, p. 62, núm. 752-753, p. 172, núm. 1590, p. 323, núm. 2393, p. 467, núm. 2395, p. 468, núm. 2898, p. 563, núm. 2901, p. 563). ¶⁴⁸ ACA, RC, Registre 2586, ff. 64r-66r, *LPRV* núm. 2902, p. 563. També *LPRV* núm. 3036, p. 586. Citat per Honori GARCIA I GARCIA, *Notas para la historia de Vall...*, pp. 58, 65-66 i 75-76, n. 4. ¶⁴⁹ Dels documents del diplomatarí s'extrauen alguns detalls singulars dels detentors i propietaris d'Uixó. Es corroboren coses sabudes com el 25 d'octubre de 1376 en què el rei Pere senyala que la Vall d'Uixó i Alфонdegui-lla, per una certa quantitat de diners, eren propietat del noble en Pere de Centelles (doc. 5). Les mencions diverses a Joan de Pertusa, com a propietari de Benigafull (per exemple doc. 20). La venda de la Vall d'Uixó a Vidal de Vilanova, per 2.500 sous reials de València anuals de renda i

cents, lliures i francs dels drets de fadiga i lluisme (doc. 34). O la cita a Ferran López d'Osca, escuder, que posseïa el lloc «Beniabdumel, situat dins los límits de la vall d'Uxó» (doc. 49). ¶⁵⁰ Ho palesa la data: «Datum in Valle de Uxone nona die januarii anno a Nativitate Domini M^oCCC^oLXXX^o secundo. Infans Martinus», el document no fent referència a Uixó, no està inclòs al diplomatarí. Cfr. ACA, RC, Registre 2086, f. 41r. ¶⁵¹ La protecció dels sarraïns contra els abusos dels oficials cristians es manifesta en 1391 quan l'infant Martí requereix a Gisbert de Talamanca, alcaid d'Uixó, que decomissegés els béns i propietats que el seu sotsalcaid, Antoni de Càrcel, ja que hi ha una acusació feta per part d'alguns sarraïns d'Uixó que ha cobrat suborns (doc. 246). O les acusacions per part de l'aljama d'Uixó d'implicació en un assassinat, vessades contra l'alcaid i batlle d'Uixó, Pere Arnau d'Esparça, provocaren finalment la inhabilitació per a l'exercici del càrrec (doc. 153) i més tard la privació de l'alcaidia i la batllia (doc. 182 i 183).

Conseqüentment, els documents conservats en els registres reials sobre Uixó, es refereixen majoritàriament a l'ordre fiscal, pecuniari i jurisdiccional. Però se'n poden extraure dades sobre els càrrecs de l'aljama, els oficials cristians, agricultura, urbanisme, població, religió, gravàmens, criminalitat, aldarulls i repressió, entre d'altres informacions de la vida mudèjar vallera. Ofereixen una visió sobre la vida dels sarraïns més multiforme i complexa, doncs, del que es podria esperar per a una comunitat agrària, aïllada i discriminada a la baixa edat mitjana.

Els documents, en descriure la recol·lecta de taxes, citen cultius conreats a Uixó i gravats amb algun impost. S'hi esmenta el lli, l'ordi i el gra (doc. 16). S'especifica el cultiu de cereals i el regadiu, «terres de pa e aygua acostumada per regar aquelles dites terres» (doc. 22). Igualment, hi ha testimonis del cultiu de la vinya (doc. 37), garroferes (doc. 147) i regadius d'alfals o alfalsars (doc. 211). Per un litigi antic pendent entre les aljames de Castro i Alфондегуilla (alqueria situada administrativament dins la Vall d'Uixó) relatiu a la querella per la tala de carrasques i la provisió d'aigua, reconeixem aquestes activitats agràries (doc. 30). La ramaderia devia ser considerable, perquè el conflicte pel pasturatge entre els sarraïns de Castro i els d'Uixó posa de relleu no només la disputa pel terreny de pastura, sinó també per un nombre considerable de corrals i caps de bestiar, 73 en total, que s'havien furat mútuament (doc. 138). No s'especifica gaire el tipus d'animals que criaven ja que els documents només descriuen l'ús de mules, atzembles o bèsties de càrrega, res singular en una societat agrària (docs. 177 i 292). Tampoc ho és la cria de coloms, que descobrim per la llicència a Mahome Dordach per a construir un colomer a sa casa (doc. 199). Hi ha notícia de l'existència de molins per un plet pel repartiment de les despeses comunes existent entre l'aljama d'Uixó i els sarraïns de Benigafull. Protegits pel seu senyor, Jaume Pertusa, aquest arguïa que se'ls havia de dispensar de pagar la cisa d'un diner per barcella de blat (doc. 207). Del comerç dels productes cultivats a l'hort i manufacturats a les cases, en dona prova la súplica d'un botiguer sarraí de l'alqueria de Benigafull. Demanava poder tenir parada tant en el mercat setmanal com en la festa sarraïna de la Font, que tenia lloc una vegada a l'any (doc. 21).

L'aljama apareix a la documentació quan és requerida a jurar homenatge a un oficial o al senyor, quan és obligada a vendre un censal o quan jurídicament i administrativament ha d'actuar conjuntament en la defensa dels seus drets. L'aljama dels sarraïns d'Uixó és citada de manera genèrica en els documents, que també esmenten l'alamí (o alamins) i els vells. Com a representants, síndics i procuradors de l'aljama, apareixen: Mafomet Abulpanig i Abdulaziz Muça (doc. 23) Abdolaziz Aldall i Abdolaziz Atacef (docs. 32 i 33). Com a alamins se cita a Jucef a Alii o Alí (és citat dos cops l'any 1377 i el 1396, cfr. docs. 14 i 296), Sot Hizmel (doc. 179) i Mahomet Dordach (doc. 182). Altres càrrecs individualment citats són el del cadi de la vall d'Uixó per a Feraix o Faraig de Bellvís, sarraí menescal de la casa reial (docs. 15 i 39), Jucef Alorquí, jueu de Sogorb, col·lector de les rendes pertanyents a l'alqueria d'Alфондегуilla (doc. 95). Afegint Jucef Abenax o Abenap, cadi de la serra d'Eslida i receptor de les rendes de la dita Serra (doc. 2).

Els sarraïns d'Uixó argüeixen que per acord a la carta pobla cap cristià hi pot residir. Però oficials reials, junt al rector i un taverner hi son esmentats. De fet, Pere Arnau d'Esparça està documentat, per un plet llarg amb l'aljama, com a propietari de béns immobles urbans i rústics a la Vall.⁵² És el protagonista del primer nomenament cristià en aquests anys, ja que li fou concedida l'alcaidia del castell d'Uixó en 1375 (doc. 3). En uns mesos l'infant Martí atorga la batllia d'Uixó a favor de Guillem Martorell (doc. 4) per a nomenar un any després a Jaume Castelló procurador seu especial d'Uixó i Alfondeguilla (doc. 7), substituït poc després per un altre procurador especial, Bernat d'Alpicat, jurista valencià (doc. 10). Moltes vegades els nomenaments d'oficials cristians foren breus, com el de Joan Sanxis del Càrcel, de la cúria de l'arquebisbe de Tarragona i habitant de Nules, com a batlle de la Vall d'Uixó, del 28 d'abril de 1388 fins al 4 de juny d'aquell any (docs. 144 al 146). L'infant acabà confirmant el càrrec de batlle i procurador d'Uixó al ja mencionat Pere Arnau d'Esparça, malgrat els litigis entre aquest i els síndics i aljama d'Uixó (doc. 150). Plets on també es citen els seus germans Llop i Rotlà de Esparça descrivint-los com a antics oficials en la dita Vall d'Uixó (doc. 178). Finalment, l'infant atorga a Gisbert de Talamanca l'alcaidia i procuració o batllia de la Vall d'Uixó i les seues alqueries (doc. 193). L'any 1390 se cita un sot-salcaid, Antoni de Càrcel (doc. 223) i el 1394 atorgà a Ramon de Capdebou, veí de Nules, la lloctinència de la batllia d'Uixó (doc. 289). Altres càrrecs nomenats són el d'alguatzir, a favor de Andreu Martí de Vallterra (doc. 48); i el d'escrivà en els afers de la Vall d'Uixó, Joan Assín (doc. 158). Els col·lectors de les rendes d'Uixó i Eslida foren Llop de Rada i Martí Pérez Terol, ciutadà de Sogorb (doc. 134). Per administrar el segrest d'Eslida i Uixó van ser designats els oficials Aznar Pardo de la Casta, portantveus de governador de l'infant en el regne de València, Martí de Roda, notari, i Berenguer Martí, ciutadà de Sogorb (docs. 192 i 232).

El que assenyala la documentació és un clar exemple de poblament dispers en alqueries petites, unides al voltant d'una única aljama, la de la vall d'Uixó; i un castell d'Uixó senyorial, en mans cristianes. Poca és la informació aportada en els presents documents respecte al nombre d'unitats o alqueries que componien la vall. De les alqueries situades dins els límits de la vall d'Uixó només es menciona diverses vegades a Benigafull i Benissahat, i una vegada Beniabdumel (doc. 49). Consta, compresa entre les alqueries pertanyents a Uixó, la població d'Alfondeguilla.⁵³ La nota més constant és una certa independència de l'alqueria de Benigafull, en

¶ ⁵² Cap cristià hi pot habitar, però l'infant Martí certificà que l'alcaid Pere Arnau Esparça ha construït o reparat unes cases, hort i un bany (doc. 129) i anys després citant aquesta prerrogativa acordada amb l'aljama d'Uixó, que els cristians no poden residir-hi, l'infant l'expulsà (doc. 210). ¶ ⁵³ Segons la Crònica de Jaume I existien tres termes diferents en la Vall d'Uixó: Uixó, Alfondeguilla i Castro. A

Uixó se l'uniria Alfondeguilla per les disposicions testamentàries del rei en Jaume I i restaria independent Castro que s'uní a Xèrica, amb la resta de llocs de la Serra d'Eslida, vegeu H. GARCIA I GARCIA, *Notas para la historia de la Vall...*, pp. 76-77 i de l'evolució dels poblats vegeu Leopoldo PEÑARROJA, *Historia de Vall d'Uixó*, Castelló, Diputació de Castelló, 2015, pp. 89-99.

*Í*ndex general

<i>Introducció</i>	9
Criteris de transcripció i edició	31
Fonts utilitzades	33
Bibliografia	34

COL·LECCIÓ DOCUMENTAL

1. 1372, juliol 6. Palau de la reina, a Barcelona	43
2. 1374, maig 5. Barcelona	49
3. 1375, novembre 28. Barcelona	50
4. 1376, abril 24. Montsó	51
5. 1376, octubre 25. Barcelona	52
6. 1376, octubre 25. Barcelona	53
7. 1377, abril 3. Barcelona	55
8. 1377, abril 20. Barcelona	57
9. 1377, abril 20. Barcelona	58
10. 1377, juny 10. Barcelona	58
11. 1377, juny 16. Barcelona	63
12. 1377, juny 18. Barcelona	64
13. 1377, juny 20. Barcelona	64
14. 1377, juny 20. Barcelona	65
15. 1377, setembre 18. Barcelona	66
16. 1377, novembre 24. Barcelona	67
17. 1377, desembre 20. Barcelona	68
18. 1377, desembre 20. Barcelona	69
19. 1378, juny 22. Barcelona	70

20.	1378, setembre 15. València	70
21.	1378, setembre 25. València	71
22.	1378, novembre 4. València	72
23.	1379, abril 5. València	73
24.	1379, abril 15. València	74
25.	1379, maig 7. València	75
26.	1379, maig 20. València	76
27.	1379, maig 23. València	77
28.	1380, gener 11. València	78
29.	1380, gener 11. València	78
30.	1380, gener 25. València	79
31.	1380, febrer 16. València	80
32.	1380, febrer 22. València	81
33.	1380, febrer 24. València	81
34.	1380, febrer 26. València	82
35.	1380, abril 25. València	84
36.	1380, juny 14. Barcelona	85
37.	1380, juny 19. Barcelona	86
38.	1380, juny 19. Barcelona	88
39.	1381, gener 19. València	93
40.	1381, març 5. Sogorb	93
41.	1381, març 6. Sogorb	94
42.	1381, març 21. Paterna	95
43.	1381, abril 4. Sogorb	96
44.	1381, abril 4. Sogorb	98
45.	1381, maig 25. Sogorb	99
46.	1381, maig 27. Sogorb	99
47.	1381, maig 27. Sogorb	100
48.	1381, juny 4. Sogorb	101
49.	1381, juny 4. Sogorb	101
50.	1381, juny 12. Sogorb	102
51.	1381, juny 19. Sogorb	103
52.	1382, juliol 26. València	104
53.	1382, octubre 30. València	106
54.	1383, gener 26. Tortosa	107
55.	1383, juny 3. Montsó	108
56.	1383, juny 6. Montsó	109
57.	1383, juny 19. Montsó	110
58.	1383, juny 22. Montsó	111
59.	1383, juny 23. Montsó	112
60.	1383, juliol 30. Gelsa	113
61.	1383, juliol 30. Gelsa	114
62.	1383, agost 5. Gelsa	115

63.	1383, agost 29. Montsó	116
64.	1383, agost 29. Montsó	118
65.	1383, novembre 28. Montsó	119
66.	1383, desembre 24. Montsó	124
67.	1383, desembre 29. Montsó	125
68.	1384, gener 13. Montsó	125
69.	1384, gener 26. Montsó	126
70.	1384, febrer 17. Montsó	127
71.	1384, març 7. Tamarit de Llitera	128
72.	1384, març 26. Tamarit de Llitera	129
73.	1384, març 26. Tamarit de Llitera	129
74.	1384, abril 29. Tamarit de Llitera	130
75.	1384, abril 29. Tamarit de Llitera	131
76.	1384, abril 29. Tamarit de Llitera	132
77.	1384, juny 10. Tàrrega	133
78.	1384, juliol 9. Tàrrega	134
79.	1384, juliol 11. Castell d'Ofegat (Tàrrega)	135
80.	1384, juliol 11. Castell d'Ofegat (Tàrrega)	136
81.	1384, juliol 11. Castell d'Ofegat (Tàrrega)	137
82.	1384, setembre 12. Terrassa	138
83.	1384, octubre 13. Vilafranca del Penedés	139
84.	1384, desembre 15. Benaguasil	139
85.	1385, gener 26, Benaguasil	140
86.	1385, març 12. Benaguasil	144
87.	1385, maig 8. Llúria	144
88.	1385, maig 13. Llúria	145
89.	1385, juliol 11. Llúria	146
90.	1385, juliol 30. Llúria	147
91.	1385, agost 11. Llúria	148
92.	1385, agost 23. Llúria	149
93.	1385, setembre 1. Llúria	149
94.	1385, octubre 13. Sogorb	151
95.	1385, octubre 13. Sogorb	152
96.	1385, novembre 13. Sogorb	153
97.	1385, novembre 14. Sogorb	155
98.	1385, novembre 16. Sogorb	155
99.	1385, novembre 17. Sogorb	157
100.	1386, gener 22. Barcelona, en el Palau reial menor	158
101.	1386, febrer 21. Alcoi	162
102.	1386, març 15, València	164
103.	1386, març 16. Sabadell	165
104.	1386, març 18. Sabadell	166
105.	1386, març 19, València	167

106.	1386, juny 5. Tàrraga	168
107.	1386, juny 15. Martorell	169
108.	1386, juliol 8. Martorell	170
109.	1386, juliol 8. Martorell	170
110.	1386, juliol 8. Martorell	171
111.	1386, juliol 8. Martorell	171
112.	1386, juliol 8. Martorell	173
113.	1386, agost 9. Girona	174
114.	1386, agost 15. Girona	175
115.	1386, agost 29. Sogorb	176
116.	1386, setembre 5. Sogorb	177
117.	1386, octubre 5. Girona	178
118.	1386, octubre 12. Sogorb	179
119.	1386, octubre 12. Girona	182
120.	1387, gener 8. Barcelona	182
121.	1387, gener 8. Barcelona	183
122.	1387, gener 11. Barcelona	184
123.	1387, gener 11. Barcelona	185
124.	1387, gener 23. Barcelona	185
125.	1387, febrer 20. Barcelona	186
126.	1387, febrer 21. Barcelona	187
127.	1387, febrer 21. Barcelona	188
128.	1387, març 1. Barcelona	189
129.	1387, abril 2. Balaguer	190
130.	1387, abril 3. Paterna	190
131.	1387, abril 3. Barcelona	191
132.	1387, abril 16. Barcelona	192
133.	1387, abril 16. Barcelona	193
134.	1387, abril 23. Barcelona	194
135.	1387, maig 4. Barcelona	195
136.	1387, octubre 2. Girona	196
137.	1387, novembre 12. Calataiud	197
138.	1387, novembre 12. Calataiud	198
139.	1387, novembre 12. Calataiud	199
140.	1388, gener 16. Calataiud	200
141.	1388, gener 16. Calataiud	201
142.	1388, gener 16. Calataiud	202
143.	1388, abril 28. Osca	203
144.	1388, abril 28. Osca	204
145.	1388, juny 4. Saragossa	205
146.	1388, juny 5. Saragossa	206
147.	1388, juliol 15. Saragossa	207
148.	1388, juliol 20. Saragossa	209

149.	1388, juliol 23. Saragossa	209
150.	1388, agost 11. Saragossa	210
151.	1388, agost 11. Saragossa	212
152.	1388, agost 12. Saragossa	213
153.	1388, agost 25. Saragossa	213
154.	1388, agost 31. Saragossa	214
155.	1388, setembre 1. Saragossa	215
156.	1388, octubre 2. Saragossa	215
157.	1388, octubre 5. Saragossa	216
158.	1388, octubre 12. Saragossa	217
159.	1388, octubre 22. Saragossa	218
160.	1388, novembre 5. Saragossa	218
161.	1388, novembre 14. Montsó	219
162.	1388, novembre 22. Montsó	221
163.	1388, desembre 4. Montsó	222
164.	1388, desembre 5. Montsó	222
165.	1388, desembre 6. Montsó	223
166.	1388, desembre 8. Montsó	223
167.	1388, desembre 10. Montsó	224
168.	1389, gener 25. Saragossa	225
169.	1389, febrer 9. Montsó	226
170.	1389, març 1. Montsó	227
171.	1389, març 1. Montsó	227
172.	1389, març 5. Montsó	228
173.	1389, març 10. Montsó	228
174.	1389, març 13. Montsó	230
175.	1389, abril 17. Montsó	230
176.	1389, abril 27. Montsó	231
177.	1389, maig 1. Montsó	232
178.	1389, maig 4. Montsó	233
179.	1389, maig 16. Montsó	234
180.	1389, maig 2. Montsó	235
181.	1389, maig 22. Montsó	236
182.	1389, juny 10. Montsó	237
183.	1389, juny 11. Montsó	237
184.	1389, juny 13. Montsó	238
185.	1389, juny 13. Montsó	239
186.	1389, juny 13. Montsó	239
187.	1389, juny 22. Lleida	240
188.	1389, juny 22. Lleida	241
189.	1389, juliol 22. Montsó	242
190.	1389, agost 22. Montsó	243
191.	1389, agost 22. Montsó	244

192.	1389, agost 22. Montsó	244
193.	1389, agost 25. Montsó	245
194.	1389, agost 27. Montsó	246
195.	1389, setembre 2. Montsó	247
196.	1389, setembre 3. Montsó	248
197.	1389, setembre 6. Montsó	249
198.	1389, setembre 8. Montsó	250
199.	1389, setembre 10. Montsó	251
200.	1389, setembre 13. Montsó	252
201.	1389, octubre 15. Montsó	253
202.	1389, novembre 18. Montsó	254
203.	1389, novembre 20. Montsó	255
204.	1389, novembre 26. Montsó	256
205.	1390, gener 6. Barcelona	257
206.	1390, febrer 3. Girona	258
207.	1390, febrer 18. Girona	259
208.	1390, febrer 26. Girona	260
209.	1390, febrer 26. Girona	261
210.	1390, març 18. Girona	262
211.	1390, març 18. Girona	263
212.	1390, març 18. Girona	264
213.	1390, juny 12. Girona	264
214.	1390, juliol 9. Barcelona	265
215.	1390, juliol 9. Barcelona	266
216.	1390, juliol 9. Barcelona	267
217.	1390, juliol 9. Barcelona	267
218.	1390, juliol 9. Barcelona	268
219.	[1390, agost. Barcelona]	269
220.	1390, agost. Barcelona	270
221.	1390, agost. Barcelona	270
222.	1390, agost. Barcelona	271
223.	1390, agost. Barcelona	272
224.	1390, agost 4. Barcelona	272
225.	1390, agost 16. Barcelona	274
226.	1390, agost 17. Barcelona	275
227.	1390, agost 18. Barcelona	275
228.	1390, agost 21. Barcelona	276
229.	1390, setembre 21. Barcelona	277
230.	1390, setembre 26. Barcelona	278
231.	1390, octubre 20. Barcelona	279
232.	1390, octubre 25. Barcelona	280
233.	1390, novembre 21. Barcelona	281
234.	1390, novembre 29. Barcelona	282

235.	1391, febrer 25. Barcelona	283
236.	1391, febrer 25. Barcelona	284
237.	1391, febrer 25. Barcelona	285
238.	1391, maig 17. Barcelona	286
239.	1391, maig 20. Barcelona	286
240.	1391, juny 6. Barcelona	287
241.	1391, juny 7. Barcelona	288
242.	1391, juny 17. Barcelona	289
243.	1391, juliol 6. València	289
244.	1391, juliol 7. València	291
245.	1391, juliol 17. Paterna	292
246.	1391, agost 5. València	292
247.	1391, agost 20. Sogorb	293
248.	1391, agost 26. Sogorb	294
249.	1391, agost 29. Sogorb	295
250.	1391, agost 30. Sogorb	295
251.	1391, agost 31. Sogorb	296
252.	1391, agost 31. Sogorb	297
253.	1391, octubre 16. Tàrraga	298
254.	1391, desembre 8. Portfangós (Tortosa)	299
255.	1392, gener 4. Portfangós (Tortosa)	300
256.	1392, gener 4. Portfangós (Tortosa)	301
257.	1392, gener 11. Amposta	301
258.	1392, gener 15. Amposta	302
259.	1392, gener 30. Portfangós (Tortosa)	303
260.	1392, gener 30. Portfangós (Tortosa)	308
261.	1392, gener 30. Portfangós (Tortosa)	309
262.	1392, gener 30. Portfangós (Tortosa)	310
263.	1392, febrer 4. Portfangós (Tortosa)	314
264.	1392, febrer 6. Portfangós (Tortosa)	314
265.	1392, febrer 6. Portfangós (Tortosa)	315
266.	1392, febrer 6. Portfangós (Tortosa)	316
267.	1392, febrer 6. Portfangós (Tortosa)	316
268.	1392, febrer 6. Portfangós (Tortosa)	317
269.	1392, febrer 6. Portfangós (Tortosa)	318
270.	1392, febrer 7. Portfangós (Tortosa)	319
271.	1392, febrer 8. Portfangós (Tortosa)	320
272.	1392, febrer 14. Portfangós (Tortosa)	320
273.	1392, febrer 15. Portfangós (Tortosa)	321
274.	1392, febrer 21. Tortosa	322
275.	1392, febrer 21. Tortosa	323
276.	1392, febrer 21. Tortosa	325
277.	1392, març 15. Castell de Càller	326

278. 1392, març 15. Castell de Càller	327
279. 1392, abril 24. Paterna	327
280. 1392, maig 24. Paterna	328
281. 1392, maig 25. Paterna	330
282. 1392, juliol 29. Paterna	330
283. 1392, setembre 13. Sogorb	331
284. 1392, setembre 16. Sogorb	332
285. 1392, setembre 16. Sogorb	333
286. 1392, desembre 29. Amposta	333
287. 1393, gener 3. Sogorb	334
288. 1394, març 18. Montblanc	336
289. 1394, juny 2. Montblanc	337
290. 1394, juny 22. Montblanc	337
291. 1394, octubre 10. Catània	338
292. 1395, febrer 22. Cubells	339
293. 1395, maig 5. Barcelona	340
294. 1395, maig 11. Barcelona	340
295. 1396, novembre 3. Barcelona	341
296. 1396, novembre 3. Barcelona	342
297. 1396, desembre 6. Barcelona	343
<i>Índex antroponímic</i>	345
<i>Índex toponímic</i>	353

fonts històriques valencianes
72.

Ajuntament de
la Vall d'Uixó

VNIVERSITAT VALÈNCIA